

Kabinet ilustrácie — I.

Viera Bombová, Ľubomír Kellenberger,
Jozef Cesnak a Štefan Cpin

V kabinete chémie sa miešajú vône a pachy, v prírodovednom kabinete zasa čosi rastie a niečo, zaliate v skle, nás upúta vo vitríne. V kabinete jazykov sa povalujú kopy kníh a v kabinete hudobnej výchovy, tam zasa zneje množstvo zvukov. Ale čo sa deje v kabinete ilustrácie? Hm... tam sú uložené príbehy s obrázkami. Čakajú na to, kedy sa na ne pozriete a poviete: „TOTO!“ Toto som už videl. Toto si pamätám z knižky...

Knižná ilustrácia, to je špeciálny spôsob zobrazovania sveta: dopĺňa text príbehu, prerastá ho a stáva sa jeho súčasťou. Zostáva v pamäti dieťaťa aj dospelého, ktorý si knihu číta, kreslí v nej stopu, ktorá ho potom, aj po desiatkach rokov, dovedie k dielu späť.

Čitateľ často nepozná meno autora, ktorý dal hrdinom príbehu tváre: veď kto by ho už len hľadal niekde na posledných stránkach, napísané drobnými písmenkami.

Slovenskí ilustrátori však mená majú: knižky pre deti a aj pre dospelých ilustrovali niekde na začiatku, vtedy keď obrázok v knihe prestával byť len dekoráciou, tí najlepší z výtvarníkov vo svojej dobe – Janko Alexy, Martin Benka, Jaroslav Vodrážka, Ľudovít Fulla, či Vincent Hložník... To oni otvorili cestu, aby mohli prísť tí, ktorí sa ilustrácii venovali už nielen akosi pomimo voľnej tvorby, ale programovo, stále: Albín Brunovský, Štefan Cpin, Miroslav Cipár, Viera Gergeľová, Teodor Schnitzer, Viera Bombová, Ján Lebiš. Príbúdali ilustrátori komixového typu – Jozef Schek, Božena Plochánová, ale aj tí, ktorí v období reálneho socializmu nemali podmienky a možnosti slobodne tvoriť, či skôr vystavovať voľné umenie, a ilustrácia pre nich bola azylom, tak ako ním bola pre Jozefa Jankoviča. A potom prišli tí, ktorí experimentovali s formami – Jana Kiselová-Sitekova, Peter Klúčik. A na ilustrátorov, ktorí tvoria v súčasnosti – Miloša Koptáka, Martinu Matlovičovou, Katarínu Slaninkovú, Bystríka Vanča sa budeme môcť pozrieť možno trochu inak očami ďalšej generácie.

Ilustrácia je krehké médium – keď sa neošetruje, keď sa o ňu jej autor či majiteľ nestará, tak ľahko zmizne: potrhá sa, zvlhne, vybledne... Aby prežila roky a aby ste ju mohli vidieť naživo, treba ju opatrovať, vložiť pod sklo, poskytnúť jej vlastný priestor. A trpezlivo hľadať jej históriu, pýtať sa, ako vznikla, spísať jej vlastný príbeh.

Do Kabinetu ilustrácie I. sme priniesli diela, ktoré vznikli v rozpätí 60. - 70. rokov. Od snivej čipkovanej Viery Bombovej, cez detailami prešpikovaného Jozefa Cesnaka, cez zemité, jednoduché rozprávanie Ľubomíra Kellenbergera, až po experiment Štefana Cpina s čiernym pozadím.

Pozrite sa aj na techniky, akými sú ilustrácie vytvorené – nie sú totiž samoučelné: autori starostlivo zvažovali, ku ktorému príbehu sa hodí tichá, pokojná ceruzka, kde treba pritlačiť perom, kde použiť akvarelovú farbu – tak aby čitateľ doslova cítil mávnutie štetcom, ktoré postavy rozpo-
hybuje, aj suchú (oceľovú) ihlu a lept ktorý príbeh navrství.

VIERA BOMBOVÁ (*1932)

„Vždy bola svojská.

*Ťažko sa s ňou hovorilo,
mala jasnú predstavu, ako majú veci vyzerat.“
(pani M. z vydavateľstva Mladé letá)*

Svoje najintenzívnejšie diela vytvorila v 70. rokoch 20. storočia: keď si sadla so žánrom balád a ľudových rozprávok a našla jedinečný spôsob, akým ich zobrazit' a zároveň ako svoj ilustrátorský výraz mentálne zosúladiť s prúdom moderny, ktorý ju lákal, ovplyvňoval. Tvorila tak, aby k ilustráciám slová neboli potrebné, nikdy nešla naratívny spôsobom – po príbehu, ale po pocite: ten v čitateľovi vyvolávala štylizáciou postáv (nešťastní v krčii, spiaci v uvoľnení), tlmenou hlbokou farebnosťou, či vrstvením niekoľkých podkladov na seba, často zložených nielen z vecí a tvarov, ale aj z ľudských alebo zvieracích figúr. Výrazne sa inšpirovala ľudovým umením, do svojich diel votkávala námety z krojov, z čipiek, z výšiviek, či dokonca z foriem na medovníky. Aj do techniky pridávala prvky, charakteristické skôr pre naivné formy: modrotlač, batiku, frotáž. Nikdy však neskĺzla do prvoplánovej ľúbivej jednoduchosti, vždy dielu dala punc vtedajšej (a dodnes nadčasovej) súčasnosti. Tak, ako bola jemná v technike, vedela použiť silu vo výraze, svoje postavy nechávala zmietat' sa, vliecť sa príbehmi, doslova bojovať o čitateľovu pozornosť – jej tvorba bola jednoducho intenzívna. Vlastne stále je: pozeráte sa a nevíete prečo, ale jej dielo vás priťahuje ako magnet.

Viera Bombová absolvovala Vysokú školu výtvarných umení na oddelení knižnej grafiky a ilustrácie u Vincenta Hložníka, ale aj u profesorov Černického, Matejku a Millyho. Okrem ilustrácie sa venovala najmä grafike. Vytvorila ilustrácie pre viac než 30 kníh, napr. pre Žabiatko Ľudmily Podjavorinskej (1964), Obrovu stupaj (1965), Kamenné kanoe (1967), Janka Gondášika a krásnu pani (1968) či Popelvára (1971) z ktorých mnohé získali ocenenia aj na medzinárodných súťažiach, napríklad na BIB v Bratislave (Zlaté jablko 1967, 1969). Je nositeľkou Ceny Cypriána Majerníka, aj Ceny Fraňa Kráľa. Patrí jej aj Cena Vydavateľstva Mladé letá (1971).

JOZEF CESNAK (*1936)

„Ako to ten maliar urobil,
že tí namaľovaní chlapci sú stále tí istí
na každom obrázku v knihe?“
(návštevník galérie)

Patrí skôr medzi nenápadných ilustrátorov, o ktorých sa kunst-história či výtvarná kritika zmieňuje iba skromne. V spomienkach na detstvo sa však k jeho obrázkom vedome i nevedomky vracia celá generácia dnešných dospelých. Od počiatkov v nich dominuje jasná a precízna, na spracovanie detailov náročná kresba. Nečudo, lebo jeho živé obrazy presvedčivo sprítomňujú literárne príbehy, majú schopnosť prenášať diváka v priestore i čase. Podobne ako staré perokresby a rytiny charakterizuje pevný grafický poriadok, aj autorovou metódou je starostlivé ukladanie čiar a sústredená hra s valérii šrafúr. Týmto prostriedkami buduje plastickú obrazovú scénu, neuspokojuje sa ale so statickou deskripciou reálií. Umelec majstrovsky ovládol spektrum výrazových možností, ktoré poskytujú kresliarske nástroje. Výjavy však nikdy nezostávajú len pri konštatovaní fenomenológie vonkajšieho sveta. Najviac evidentné je to v ilustráciách, ktorých kompozičná výstavba presahuje bežnú zrkovú logiku. Tradicionalistické postupy a verizmus v obrazoch prírody, dejín a slovesnosti strieda temperamentné poňatie „adrenalinových“ výziev dobrodružných a detektívnych tém. Ilustrácie, ktoré vznikali v dobe normalizácie, zarezonovali s túžbou mladého človeka po silných a mimoriadnych zážitkoch. Ponúkli akciu i „exotický“ únik zo sivého stereotypu, a to nielen vďaka výrečnosti obrazového pretlmočenia deja. Pomohol tomu aj svieži výtvarný jazyk, obratná adaptácia vizuálnych prostriedkov vypožičaných z moderných médií, najmä fotografie a filmu.

Jozef Cesnak je slovenský ilustrátor. Po maturite na Strednej škole umeleckého priemyslu študoval VŠVU v oddelení voľnej grafiky a knižnej ilustrácie u prof. Vincenta Hložníka. Dopolial ilustroval viac ako 150 kníh pre deti a mládež, ale aj pre dospelých čitateľov, postupne sa stal „špecialistom“ na povesti, báje a knihy s historickou tematikou, napr. *Staré povesti slovenské Milana Ferka* (1981). Doslova kultovou sa však v sedemdesiatych rokoch stala jeho séria ilustrácií ku knihám Roberta Arthura Traja pátrači. Je držiteľom ceny Víta Nejedlého aj Ceny Ľudovíta Fullu za ilustračnú tvorbu.

ŠTEFAN CPIN (*1919 — †1971)

„Úplne prvá knižka, na ktorú si pamätám, bola Zlatovláška,
ktorú nakreslil Štefan Cpin.
Tá Zlatovláška mala vtáčiky vo vlasoch.“
(Verona Šikulová)

Bol jedným z najobľúbenejších ilustrátorov 50 – 60. rokov. Dával tvár leporelám, rozprávkam, krátkym príbehom, novelám. Iste, časť jeho ilustrácií sa vryla do pamäti čitateľom preto, lebo „musela“ - celé desaťročia deti povinne čítali Jana, Čenkovej deti či Prázdniny so strýcom Rafaelom. Na laviciach prváčikov prvého septembra pravidelne vítala kniha Prvý venček. Cpin netvoril ilustráciu ako svojbytné umelecké dielo, ktoré môžete vytiahnuť z knihy a ono „drží“ aj bez (kon)textu, ako „obraz“. Naopak. Text bol tvrdou oporou jeho ilustrácii. Dokázal sa naň pozerat' z perspektívy čitateľa, ktorému bol určený, jeho očami, z jeho „výšky“ a jeho vyspelosti. V ilustráciách pre predškôľakov, v leporelách, akoby si čupol k dieťaťu a učil ho, že prasiatko je ružové, že venčeky sa pletú najlepšie z drobných kvietkov,

že moriak vie šuchoriť chvost. Pri školákoch sa zasa približuje k detskému čitateľovi jednoduchými, až geometrickými ťahmi, ktoré lahučko dostane rovnako „z hlavy do ruky“, dokáže ich napodobniť. A tým, ktorí sa snažia prehupnúť zo sveta detí do toho teenagerskeho, ponúka jemné, doslova čipkované, ornamentálne ilustrácie plné detailov. A nakoniec – dokáže byť aj naliehavý, rýchlymi, „tvrdými“ ťahmi štetca na čiernom pozadí. To vtedy, keď zobrazuje sociálne témy. Hej. Dalo by sa jednoducho povedať, že bol – aký vlastne? Poctivý ilustrátor.

Štefan Cpin bol slovenský výtvarník a ilustrátor. Študoval najskôr na Učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi, potom na Oddelení kreslenia a maľovania na SVŠT u prof. M. Schurmanna a G. Mallého. Najskôr pôsobil ako učiteľ, potom bol kresličom pre školský a osvetový film, profesionálnym výtvarníkom sa stal po roku 1949. Ilustroval množstvo – viac než stovku kníh pre deti a mládež, napr. *Jano* (1951), *Čenkovej deti* (1956), *Prvý venček* (1954), *Doktor Jajbolito* (1964), *Prázdniny som strýcom Rafaelom* (1966), *Strieborná a Zlatá kniha rozprávok* (1969, 1970). Jeho tvorba bola opakovane ocenená napr. *Cenou Fraňa Kráľa* (1964), či *Cenou Cypriána Majerníka* (1972).

LUBOMÍR KELLENBERGER (*1921 — †1971)

„Foter nemal ateliér ako pózu –
bol to „len“ pracovný priestor,
a tak aj tvoril, bez efektov.“
(Martin Kellenberger, syn)

Svižným štetcom poháňal kone z rozviatymi hrivami, ktoré za ním otáčali hlavy. Na drevenom voze sa trepotali stužky a od divokej radosti na ňom kričali rozjarení ľudia. Inokedy sa ilustrátorovým územím zakrádali zbojníci, vo fialovom briezdení kráčali tmavou horou, prihrbení pod svitom sľedivého mesiaca a svojej ťažkej duše. A čo stvárali stromy! Zvíjali sa v zúrivých poryvoch vetra, krútili vetvami a konármi na všetky strany, až pod nimi praskal pokreslený papier. A bolo to presne tak, ako v Zbojníckej mladosti: „Vietor skákal po stromoch ako veličižná opica.“ Vzápätí sa z krajiny Afrického zápisníka vynorili divoké zvieratá. Ladne sa pohybovali vo vysokej tráve, splašený krik vtákov prezrádzal ich nebezpečnú neviditeľnosť. Všade sa vznášala majestátna sloboda, vznešenosť, svojou presvedčivosťou priam omračovala drsná krása prirodzeného pohybu. Tajomnú krajinu plnú znakov pokrývali ďalšie a ďalšie stopy rýchlych oblúkovitých ťahov štetca, ktoré sa stretávali vo všetkých možných smeroch. Potom sa vynoril chlapec z broskyne a veľkého muža pozval do sveta ďalekých rozprávok. Kto by však tušil, že to bude až tak ďaleko.

Lubomír Kellenberger (1921 - 1971). Už od roku 1942 uverejňoval v novinách svoje kresby a karikatúry. Študoval na oddelení kreslenia a maľovania Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave, neskôr na výtvarnom oddelení Českého vysokého učení technického v Prahe u Cyrila Boudu. V 50. – 60. rokoch 20. storočia bol jedným z najfrekvencovanejších slovenských ilustrátorov, vytvoril viac než 100 knižných diel. Za svoju tvorbu bol ocenený *Cenou Fraňa Kráľa* a *Cenou Cypriána Majerníka*.

Tak – nech sa vám u nás – v kabinete ilustrácie – páči.
Vitajte.
A pozerajte sa...